Urbanistický vývoj Korsiky v prehistorickém období. Co předcházelo Torreánské civilizaci a jejím casteddi?

Urban Development of Corsica in the Prehistoric Period. What Preceded the Torrean Civilization and its Casteddi?

Vladimíra Šilhánková

Abstract:

The article presents an overview of the urban development of Corsica in the Neolithic and Chalcolithic periods and is the first part of a study that deals with the urban development of this island in prehistoric and ancient times. The aim of the thesis is to focus on the development of urban manifestations in Corsica and to create (from the point of view of an urban planner or from the point of view of the development of settlements) an overview of the most important prehistoric and subsequently ancient settlements in their spatiotemporal contexts. The methodological basis of the thesis is work with literary sources (including available publications and pictorial material on relevant internet servers) supplemented by field research on the site itself. The overall study will be divided into three basic developmental stages, namely 1) the Neolithic and Chalcolithic periods, which are the subject of this article, and 2) the Bronze Age (especially the Torrean civilization) and 3) the Iron Age and Antiquity. The urban development of Corsica is very interesting because, on the one hand, it is very specific and shows differences even from its closest neighbours, but on the other hand, it is firmly integrated into the development of the Mediterranean. Although we are still unable to explain several local specifics, such as the functioning of local settlements from the Neolithic and Chalcolithic periods, we find remarkable similarities both with the local – Corsica-Sardinian development (the heyday of the Torrean civilization) and with the "global" development. Although Corsica was not the driver of urban development in the Mediterranean, it followed global urban trends and was an integral part of the prehistoric and later ancient world. Corsica is disappearing from the sight of the European settlement system and research after the collapse of the ancient world, when the main urban centres moved eastward. That is why comprehensive urban work is still lacking here. The study, of which this article is the first part, attempts to fill this gap.

Keywords:

Corsica, urban development / development of urbanism, Neolithic, Chalcolithic, Araguina-Sennola, Monte Lazzu, Strette, Filitosa, Basi, Cauria

ŠILHÁNKOVÁ, Vladimíra (2026). Urbanistický vývoj Korsiky v prehistorickém období. Co předcházelo Torreánské civilizaci a jejím casteddi? In: KUGL, Jiří, ed. Člověk, stavba a územní plánování 19. ČVUT v Praze, Fakulta stavební. pp. 223–250. ISBN 978-80-01-07579-1. ISSN 2336-7687.
Článek je licencován pod licencí Creative Commons BY-NC-ND 4.0 (Uveďte autora-Neužívejte komerčně-Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní). Licenční podmínky: *http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.cs*

1 Úvod

Smuteční Přestože je dnes Korsika součástí Francie, prošla oproti této zemi poněkud odlišným historickým vývojem, a to zejména v období pravěku a starověku. V té době byla součástí Středomořské civilizace a urbánní projevy zde můžeme pravděpodobně datovat do doby mnohem dřívější, než je tomu v kontinentální Francii. Přestože se zde nejedná o žádnou „světodějnou etapu" vývoje stavby měst, jeví se studium urbánního vývoje tohoto ostrova zajímavým, a to hned z několika důvodů. Tím prvním je samotné zmapování urbánního vývoje v prehistorické období a v období starověku na tomto ostrově, dále je toto studium zajímavé v kontextu studia vývoje urbánních projevů na dalších středomořských ostrovech – Sardinii, Sicílii, Maltě, ale např. i na Baleárských ostrovech a v neposlední řadě jde i o skutečnost, že ucelená studie zabývající se tímto tématem nebyla dosud zpracována ani ve francouzském ani v mezinárodním, natož pak v českém odborném prostředí.

Cílem studie, jejímž prvním dílem je tento článek, je analyzovat vývoj urbánních projevů na Korsice a vytvořit z pohledu urbanismu přehled nejvýznamnějších prehistorických a starověkých sídel v jejich časoprostorových souvislostech.

Z hlediska urbanistické teorie je studie zaměřena na identifikaci nejstarších forem sídelní organizace a prostorových struktur, které předcházely vzniku komplexnějších sídelních útvarů doby bronzové. Pozornost je věnována zejména vztahu sídel k přírodním zdrojům, topografickým podmínkám, komunikačním trasám a způsobům organizace osídleného prostoru. Článek tak přispívá k poznání obecných mechanismů vzniku a transformace sídelních struktur ve středomořském prostředí a umožňuje sledovat proces formování předpokladů pro vznik složitějších urbánních forem.

Na základě uvedených východisek je formulována následující výzkumná otázka: Jaké prostorové a sídelně-organizační procesy lze identifikovat při přechodu od neolitických a chalkolitických sídlišť ke komplexnějším formám osídlení, které se na Korsice rozvinuly v následujících vývojových etapách?

Metodickým základem práce je studium literárních pramenů, včetně odborných publikací a relevantních obrazových zdrojů, doplněné terénním průzkumem realizovaným přímo ve sledovaných lokalitách.

Jak ovšem uvádí D´ Anna (2001, str. 434):

> „Výzkum staršího neolitu na Korsice byl vždy epizodní a náhodný; aktivity nikdy nebyly prováděny z pohledu integrovaného, organizovaného a programovaného výzkumu, ale jednoduše podle příležitosti. Vzhledem ke způsobu získávání je dostupná dokumentace pro raný neolit na Korsice heterogenní, částečná, málo propracovaná a někdy obtížně srozumitelná. Lokality jsou poměrně početné, ale znalosti jsou z velké části založeny na omezených vykopávkách, které přinesly jen dílčí informace."

Obdobná situace je bohužel i v případě dalších pravěkých a starověkých vývojových etap.

V textu se na mnoha místech vyskytují dva typy zápisu názvů lokalit, což je dáno současnou emancipací Korsiky a obnoveným užíváním korsičtiny. Protože celá řada starších prací o osídlení Korsiky byla psána francouzsky, vyskytují se názvy lokalit v literatuře velmi často ve francouzské transkripci. Abychom předešli nesrovnalostem, jsou v textu užity obě verze transkripce s tím, že jako první je vždy uveden název korsičtině a jako druhý název francouzský.

2 Základní informace o ostrově a jeho urbánním vývoji v pravěku

„Korsika, spolu se Sardinií tvoří mikrokontinent, který byl původně spojen s kontinentální Evropou. Ve druhohorách se odtrhla část provensálského a languedockého pobřeží, která byla v té době součástí horského oblouku spojujícího Pyreneje s vnějším krystalickým masívem Alp. V polovině třetihor se pak pomalým rotačním pohybem kolem pomyslné osy ležící v italské Ligurii dostala tato masa hornin do dnešní polohy a vznikly nejenom dva sousední ostrovy, Korsika a Sardinie, ale také Baleárské ostrovy". (EnviWeb, 2008)

Korsika má rozlohu 8.720 km2 a je čtvrtým největším ostrovem Středomoří. Ostrov je dlouhý 183 km a široký 83 km. Na jihu ostrova, u městečka Bonifacio, odděluje 12 km široký pruh moře Korsiku od Sardinie. (EnviWeb, 2008) Při pohledu na níže uvedenou mapu s údaji o hloubce mořského dna, je patrné, že v obdobích se sníženou hladinou moře byly oba ostrovy spojeny, neboť hloubka moře v průlivu mezi oběma ostrovy se v současnosti pohybuje mezi 70 a 80 m. (Národní archeologické muzeum v Cagliari) Ještě v období neolitu (a tudíž i prvního osídlení) byla mořská hladina minimálně o 60 m níže než dnes, a tak spojení mezi oběma ostrovy mohlo být doslova „suchou nohou". (Musée de l´ Alta Rocca)

Obr. 1 - Geologický proces vzniku Korsiky a Sardinie (zdroj: Národní archeologické muzeum v Cagliari, foto vlastní 7.9.2022)

Předpokládá se, že první obyvatelé přišli na Korsiku v období mezolitu v 9. tisíciletí př. Kr. Trvalá přítomnost člověka je pak na Korsice doložena od období neolitu, tj. od 6. tisíciletí př. Kr. Je pravděpodobné, že původní obyvatelé přišli na ostrov ze severní Itálie, usadili se v jeskyních a pod převisy a živili se lovem, sběrem plodů a rybolovem. Archeologické nálezy dokládají první osídlení v oblasti Bonifacia. (Abram, 2005, str. 325)

Obr. 2 - Chronologie osídlení Korsiky (zdroj: Lanfranchi a Lanfranchi, str.3)

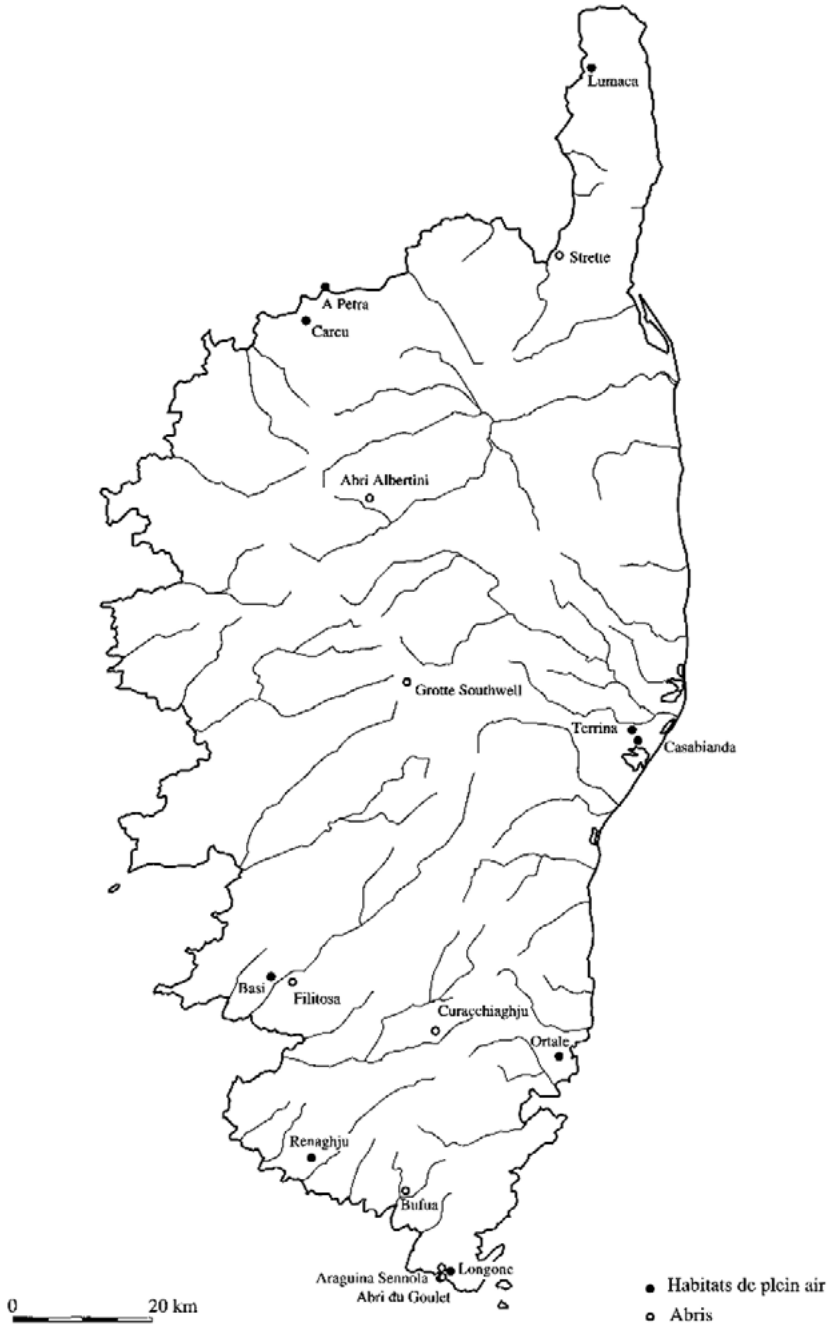
2.1 Nejstarší osídlení

Pobřežní komunity žily ve větších skupinách, v přístřešcích, jako jsou ty v Araguina – Sennola a Monte Leone a v Longone. Během léta cestovali do hor a žili z půdy, resp. sběru a pastevectví. Na zimu se však vraceli k moři. Někteří z nich se nakonec museli rozhodnout zůstat v horách po celý rok. Během 8. a 7. tisíciletí př. Kr. žilo ve vnitrozemí několik malých skupin lidí. Využívali přirozeně se vyskytující skalní úkryty, například ty v Curacchiaghju na Pianu de Levie. Z dalších lokalit zmiňme Basi v Serra-di-Ferro, jeskyni Gritulu v Luri, Strette v Barbaggio a Torre d'Aquila v Pietracorbaře. Zdejší populace vykazovala charakteristiky lovecko-sběračských komunit a její potrava zahrnovala malá pasoucí se zvířata a některé divoké rostliny. (Lanfranchi a Lanfranchi, str. 3, Archeologická lokalita Filitosa, Costa a Costa, 2004)

2.2 Neolit

Korsický neolit se datuje mezi lety 6000 a 3000 př. Kr. V 6. nebo 5. tisíciletí př. Kr., tedy v raném neolitu se vyvinul nový způsob života, který zcela změnil sociální a ekonomickou strukturu ostrova. Nové komunity, pocházející pravděpodobně z italského pobřeží provozovali zemědělství a chov dobytka a kolonizovali oblasti, které byly do té doby navštěvovány pouze kočovným obyvatelstvem. Zakládali vesnice v územích s vhodnou půdou pro zemědělskou činnost. Ekonomická základna sídel byla tvořena pěstováním obilovin, chovem hospodářských zvířat a výrobou jednoduchých hliněných nádob. Hrnce sloužily ke skladování tekutých i pevných potravin nebo k vaření na ohni. Kolem roku 5000 př. Kr. byly založeny první místní vesnice, například v Presa na vrcholcích nad Sainte-Lucie de Tallano, A Petra v L'Île-Rousse, A Revellata v Calvi, Renaghju v Sartène či Southwell ve Vivariu, ve kterých žilo vždy několik rodin. Starší lokality zůstaly v této době rovněž obydlené. Stavěly se zde kruhové nebo oválné chýše z větví pokrytých blátem. Jako úkryty sloužily rovněž přirozené dutiny skalních výchozů. (Lanfranchi a Lanfranchi, str. 3, Archeologická lokalita Filitosa, Costa a Costa, 2004)

Urbanistický vývoj Korsiky v prehistorickém období.
Co předcházelo Torreánské civilizaci a jejím casteddi?
Vladimíra Šilhánková

Obr. 3. Raně neolitické lokality na Korsice (zdroj: D´ Anna, 2001, str. 433)

2.3 Střední a pozdní neolit a chalkolit

Období středního neolitu na Korsice se datuje do období 5000 až 4000 př. Kr., kdy během „středoneolitické transformace" byl dovezen dobytek, začalo se pěstovat obilí a byly zakládány stálé vesnice. (Patton, 1996) Od 4. tisíciletí př. Kr. byl ostrov relativně hustě osídlen, přičemž zemědělsko-pastevecké komunity se znásobily v důsledku významné imigrace z území dnešní Itálie. Právě v této době se rozvinuly první horské vesnice, pravděpodobně pod vlivem stále silnějšího demografického tlaku. Je důležité poznamenat, že tyto izolované populace se stále vyvíjely v kontaktu s ostatními Středomořskými kulturami, o čemž svědčí používání technik a předmětů identických s těmi, které byly nalezeny na jiných ostrovech nebo i na evropské či africké pevnině. Během 4. tisíciletí se také zintenzivnil dálkový obchod nejen mezi Korsikou a Sardinií, ale i do severní Itálie, Provence, podél údolí Rhôny, Languedocu, Pyrenejí a až do Katalánska. (Costa, 2009, str. 22-24)

Obyvatelstvo se v této době živilo samozásobitelským zemědělstvím, v němž převládaly obiloviny (pšenice a ječmen), a diverzifikovaným chovem dobytka – prasat na maso, koz a ovcí na mléko. O využívání olivového oleje (divoká forma olivovníku) a dalších volně rostoucích plodů svědčí celá řada archeologického materiálu. (Costa, 2009, str. 22-24)

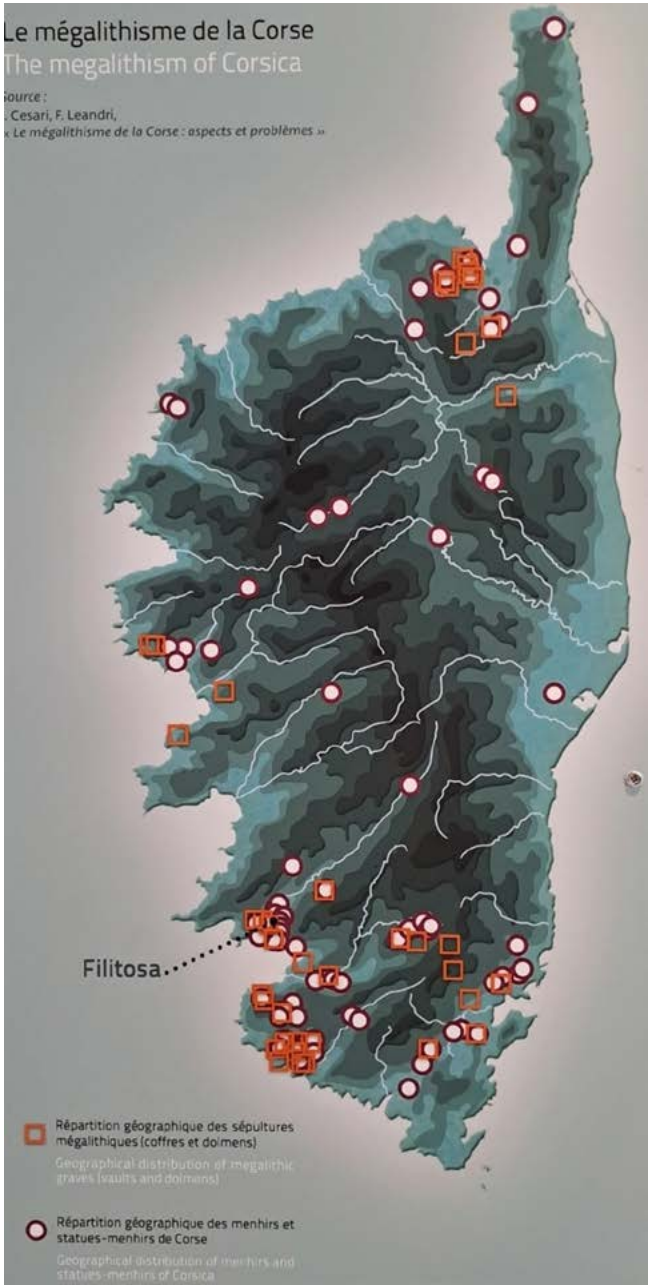
Pozdní neolit na Korsice (datovaný mezi lety 4000 a 3000 př. Kr.) a chalkolit (3000-1800 př. Kr.) odpovídají evropské megalitické kultuře, kdy nejvýznamnější lokalitou na Korsice je Filitosa (Peregrine a Ember, 2001), nicméně megalitických lokalit byla na ostrově celá řada, jak dokazuje následující obrázek. V této době se vyvíjely také nové zvyky a systémy víry, například ve vztahu k mrtvým. Těla vysoce postavených členů společnosti byla ukládána do speciálně postavených kamenných komor (*bancali*) nebo do kamenných dolmenů, z nichž některé mají nápisy. Hrobky byly často obklopeny kruhem z kamenů. Další obdélníkové kameny známé jako menhiry (*i stantar*) byly umístěny v řadách (*i filarat*), nebo jednotlivě. Takové praktiky musely představovat nové formy spirituality. (Melis, 2007, Guilaine a Zammit, 2004, Costa, 2009, str. 22-24)

Rovněž se mezi lety 4000-3000 př. Kr. rozšířilo tavení mědi. Objevují se také první projevy vysoce hierarchické společnosti, ve kterých se znaky moci odrážejí v určitých okázalých architektonických projevech: palácích, pohřebních hrobkách a sochařském umění. Jde o tzv. Torreánskou civilizaci[1], která je současnými vědci považována za domorodou civilizaci a je výsledkem místního vývoje, který začal od neolitu s možnými sardinskými (bonnanarská kultura), severoitalskými (kultura Polada) a později středoitalskými vlivy (apeninská kultura). Tato kultura začala stavět tzv. *torre* (věže) - megalitické stavby podobné sardinským nuragům, podle nichž je také pojmenována. Dále stavěli tzv. *casteddí*[2] (hrady), složitější stavby, které kromě věže zahrnují vnější megalitickou zeď a obytné chatrče. To vše na konci 3. tisíciletí př. Kr., ve stejné době nebo dokonce před objevením se prvních protonuragů na Sardinii. Z nových lokalit lze vyjmenovat La Figue v Sartène, Monte Grossu v Biguglia, Monte Revincu v Santo-Pietro-di-Tenda, Pughjaredda (Poghjaredda) v Sotta, Presa-Tusiu v Altagène, Scaffa Piana v Olettě, Terrina IV v Alérii či Torre d'Aquila v Pietracorbaře. (Melis, 2007, Guilaine a Zammit, 2004, Costa a Costa, 2004) O urbánních projevech Torreánské cilivizace bude pojednávat další díl práce.

V pozdním neolitu (4. tisíciletí př. Kr.) došlo k rozsáhlému nárůstu korsické populace. Bylo to způsobeno rozšířeným používáním zemědělských postupů. Svědčí o tom mnoho brusných kamenů a malých paliček nalezených např. ve Filitose. (Station préhistorique de Filitosa, 1987, str. 12, Costa, 2009, str. 22-24)

1 Torreánský lid by mohl být spojován s Corsi, národem, který žil na Korsice a severovýchodní Sardinii ještě během římských časů a byl popisován jako jedna z hlavních kmenových skupin. Vedle nich v římských dobách žili na Korsice Aleriané. Aleriánská kultura používala písmo, což je důvod, proč byli spojováni se starověkou civilizací. Každá skupina měla své vlastní, velmi odlišné zvyky a praktiky. (Zucca, 1996, Camps, 1988)

2 Jednotné číslo casteddu, množné číslo casteddi, obdobně jedn. č. torre, mn.č. torri.

Obr. 4 - Rozmístění megalitů na Korsice (zdroj: Archeologická lokalita Filitosa)

3 Celkový přehled lokalit s urbánními projevy v období mezolitu, neolitu a chalkolitu

Z výše uvedeného přehledu můžeme sestavit přehlednou tabulku nejvýznamnějších lokalit s urbánnímu projevy v jednotlivých předdějinných obdobích.

Název období	*Doba trvání*	*Nejvýznamnější lokality* [3]
mezolit	9000–6000 př. Kr.	Araguina – Sennola Basi Gritulu[4] Curacchiaghju Longone Monte Lazzu Monte Leone Monte Revincu Strette Torre d'Aquila
neolit	6000–3000 př. Kr.	A Mutula A Petra Araguina-Sennola A Revellata Basi Cardiccia Cauria Currachjaghju Filitosa Gritulu I Calanchi / Sapar''Alta La Figue Monte Grossu Monte Lazzu Monte Revincu Pughjaredda (Poghjaredda) Presa-Tusiu Southwell Strette Scaffa Piana Terrina IV Tiuccia Torre d'Aquila
chalkolit	3000–2000 př. Kr.	Filitosa Strette Terrina IV

Tab. 1 - Přehled lokalit s urbánními projevy na Korsice v prehistorickém období (zdroj: vlastní konstrukce z Lanfranchi a Lanfranchi, str. 3, Archeologická lokalita Filitosa, Costa a Costa, 2004, Melis, 2007, Guilaine a Zammit, 2004 a Musée de l´ Alta Rocca)

Tabulka 1 shrnuje všechny dosud známé lokality s doloženými urbánními projevy v období mezolitu, neolitu a chalkolitu. Jejím cílem není nahradit předchozí výklad, ale vytvořit syntetický přehled prostorového a časového rozložení osídlení. V dalším textu jsou podrobněji analyzovány pouze vybrané lokality, které jsou z hlediska poznání

3 V tomto výčtu jsou lokality řazeny abecedně, nikoli podle svého významu.

4 Basi, Basi Gritulu a Gritulu jsou tři odlišné lokality.

Urbanistický vývoj Korsiky v prehistorickém období.
Co předcházelo Torreánské civilizaci a jejím casteddi? Vladimíra Šilhánková

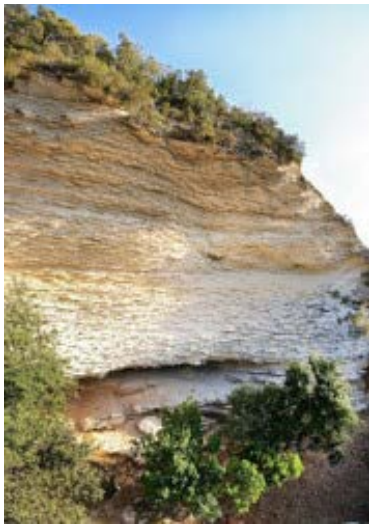
vývoje sídelních struktur, dochovanosti nebo archeologického významu považovány za reprezentativní.

Protože se samozřejmě nemůžeme v této studii věnovat všem těmto lokalitám a asi by to ani nebylo účelné, jsou pro jednotlivé časové etapy vývoje vybrána největší nebo nejvýznamnější sídliště, která jsou v tabulce zvýrazněna tučným písmem.

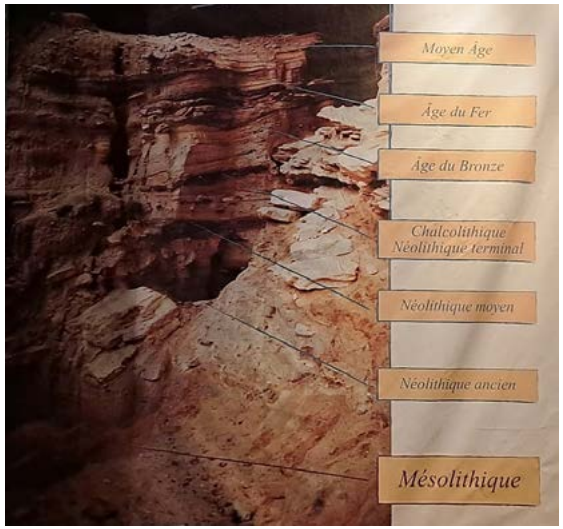
3.1 Araguina-Sennola

Lokalita Araguina-Sennola se nachází na jižním pobřeží Korsiky, přibližně 5 kilometrů na východ od Bonifacia, v oblasti zvané Alta Rocca. Samotné naleziště Araguina-Sennola se nachází na straně jednoho z údolí vstupujících do miocenní molasové vápencové plošiny[5]. Jde o mírně svahovitý terén, který nabízí výhled na okolní krajinu. Lokalita byla objevena náhodně v roce 1962. (U Partimoniu, nedatováno) Místo bylo používáno jako dočasné stanoviště a pohřebiště od mezolitu až do novověku (s přerušením v období raného středověku).

Využití přírodních dutin k úkrytu bylo běžné během ostrovní prehistorie a protohistorie. Obvykle zde byla zřízena dočasná stanoviště, dílny, kultovní místa nebo pohřebiště. Důležitý byl původní tvar úkrytu, kdy skalní klenba přesahovala více než 10 m na výšku a poskytovala otvor vyšší než 5,5 m. Konkrétní rozměry je ale v současnosti obtížné upřesnit, protože hornina se pravidelně rozpadá a hroutí. Lokalita je významná díky objemu a množství archeologických úrovní. Ve stratigrafickém horizontu o mocnosti více než 6 m bylo rozpoznáno 53 kulturních vrstev, které je možné seskupit do 18 vývojových fází, které sahají od mezolitu (kolem 9. – 7. tisíciletí př. Kr.) až do období středověku. (Musée de l´ Alta Rocca, Gagnière, 1969, str. 386)

Obr. 5 - Lokalita Araguina-Sennola (zdroj: izi.Travel)

Obr. 6 - Stratigrafie lokality (zdroj: Musée de l´ Alta Rocca)

Lokalita Araguina-Sennola byla obsazena v různých obdobích prehistorie a protohistorie (mezolit, neolit, doba bronzová) různě intenzivně a sloužila zejména jako místo dočasného stanoviště a pohřbů. Díky vápencovému sedimentu se zvláště dobře

5 Miocenní vápencová plošina Bonifacia je součástí sedimentární výplně Bonifacké pánve (Bonifacio Basin). Vápence a další sedimenty byly ukládány v mořském prostředí během miocénu na krystalinickém podloží Korsiky. Současné pobřežní útesy Bonifacia tvoří převážně tyto miocenní karbonátové sedimenty. (Reynaud a Ferrandini, 2021)

zachovaly lidské a zvířecí fosilní pozůstatky, mezi nimiž za nejvýznamnější se zmiňují kosterní pozůstatky „paní z Bonifacia“, datované kolem roku 6500 př. Kr., neboť se jedná o jednu z nejstarších známých pohřebních stop na Korsice. (Gagnière, 1969, str. 386)

Obr. 7 - Rekonstrukce mezolitického osídlení z 9.-7. tis. př. Kr. dle Groebnera, 2010 (zdroj: Cullettività di Corsica)

Studium skalního úkrytu Araguina-Sennola, započalo v roce 1966 a přineslo důležité informace pro poznání středomořského neolitu, nejen na Korsice. Zdejší raně neolitická kultura má dva hlavní charakteristické znaky, a to, že se jedná o chráněné stanoviště, které je zároveň v bezprostřední blízkosti moře. Místní druh obživy se opíral o sběr měkkýšů (např. ústřice), rybolov, lov pišťuchy středozemní[6], divokých prasat apod. a možná i o chov, ale zřejmě již ne o zemědělství. Součástí života byla i existence obchodu pravděpodobně dosti rozvinutého se skupinami sídlícími mimo ostrov, zejména v oblasti dodávek pazourku a obsidiánu (blíže in Orange a kol., 2018). Vznikala tu poměrně typická keramika s vázami s kulatým dnem a rozmanitou výzdobou. Nástroje byly převážně pazourkové. Již zmiňovaná „paní z Bonifacia“ je pak individuální pohřeb v domácnosti u krbu s pohřebním rituálem zahrnujícím uložení těla do bílého popela a umístěním nevypálené vázy. (Lanfranchi, Weis a Engel, 1972, str. 382)

Jak již bylo uvedeno osídlení zde pokračovalo až do období raného středověku. Obecně je třeba říci, že lokalita Araguina-Sennola je klíčová pro pochopení širších vzorců lidského osídlení ve Středomoří. Poskytuje důkazy o tom, jak se rané komunity přizpůsobily svému prostředí a jak se kulturní a technologické změny šířily po celém regionu. (Encyclopædia Britannica, cit. 26.1.2025)

3.2 Monte Lazzu

Po neolitických vesnicích nejsou téměř žádné stopy, protože zdi domů byly postaveny ze dřeva a nepálených cihel. Viditelné jsou tedy dnes pouze základové kamenné

6 Pišťucha středozemní (Prolagus sardus) je vyhynulý druh zajícovce, který obýval Sardinii a Korsiku. Byl větší než žijící pišťuchy, dosahoval délky asi 25 cm a hmotnosti okolo půl kilogramu. (Encyclopaedia Britannica, 2025)

pasy, tj. kameny, na kterých stály zdi a na zemi jsou vyznačené půdorysy původních obydlí, oválných z doby raného neolitu a později obdélníkových. Z asi deseti neolitických vesnic známých a odkrytých na Korsice je pravděpodobně nejlépe prezentovatelné Monte Lazzu, protože se zde nachází dostatek viditelných pozůstatků, které nám mohou ukázat, jak na Korsice mohl vypadat život v těchto prvních agropastevecких komunitách. (Costa, 2009, str. 30)

Obr. 8 - Celková situace Monte Lazzu s výhledem do údolí řeky Liamone a k moři (zdroj: vlastní foto 1.9.2023)

Monte Lazzu se nachází na západním pobřeží Korsiky při současné silnici D 25, která vede z Ajaccia do Casaglione. Lokalita leží na nevysokém, ale strategicky umístěném kopci v bezprostřední blízkosti pobřeží a zároveň nad úrodnou rovinou v ústí řeky Liamone. Tato aluviální (naplavená) rovina byla a dodnes je ideální pro pěstování tradičních středomořských plodin jako jsou olivovníky, víno, zelenina a byliny, stejně jako okolní stráně jsou vhodné pro pastvu koz a ovcí. V okolí jsou rozlehlé lesy, zejména borovicové a dubové, které poskytovaly dostatek dřeva jak pro stavební účely, tak na vaření a další hospodářské činnosti.

Lokalita zabírá několik malých teras mezi žulovým výchozem, který je na vrcholu kopce s výhledem na planinu Liamone i na mořské pobřeží. Situace Monte Lazzu dokonale ilustruje neolitické osídlení ostrova, které se nacházelo na malých skalních vyvýšeninách na okraji obdělávaných a pastevních ploch. (Costa, 2009, str. 37)

Lokalita byla osídlena již od neolitu a její založení je datováno do 4. tisíciletí př. Kr. Prvotní obydlí se nacházela v úkrytech žulového výchozu. V prehistorii zde stály různé kamenné stavby, včetně menhirů a dolmenů, které sloužily jako pohřební a rituální místa. Níže na terasách byly objeveny pozůstatky obydlí a zemědělských struktur, které dokumentují, že obyvatelé Monte Lazzu byli zemědělci a pastevci. (Costa, 2009, str. 32, Weis, 1984)

Obr. 9 - Stavební struktury doprovázející žulový výchoz na vrcholu kopce (zdroj: vlastní foto 1.9.2023)

Obr. 10 - Stavební struktury doprovázející žulový výchoz na vrcholu kopce (zdroj: vlastní foto 1.9.2023)

Osada měla podobu malé, otevřené, neopevněné vesnice, která zahrnovala různé kamenné stavby, jejichž pozůstatky můžeme dodnes vidět na některých terasách. Výzkumy poskytují pouze odhady, nicméně, na základě nalezených pozůstatků a struktur se předpokládá, že zde mohlo být několik desítek obydlí, která sloužila pro komunitu o velikosti několika stovek obyvatel. (Weis, 1984)

Na roztroušených žulových blocích bylo odkryto téměř 160 malých pánví nebo misek určených k mletí obilí. Byly spojeny s velmi velkým počtem mlýnků a mlýnských kamenů nalezených na místě. Tyto pánve a mlýnské kameny, různých velikostí a tvarů, se pravděpodobně používali k drcení pšeničných nebo ječných zrn, k opětovnému mletí soli, k mletí rostlin nebo pigmentů. (Archeologická lokalita Monte Lazzu, Costa, 2009, str. 37).

Obr. 11 - Základy neolitických obydlí (zdroj: vlastní foto 1.9.2023)

Obr. 12 - Zbytky mlecích pánví (zdroj: vlastní foto 1.9.2023)

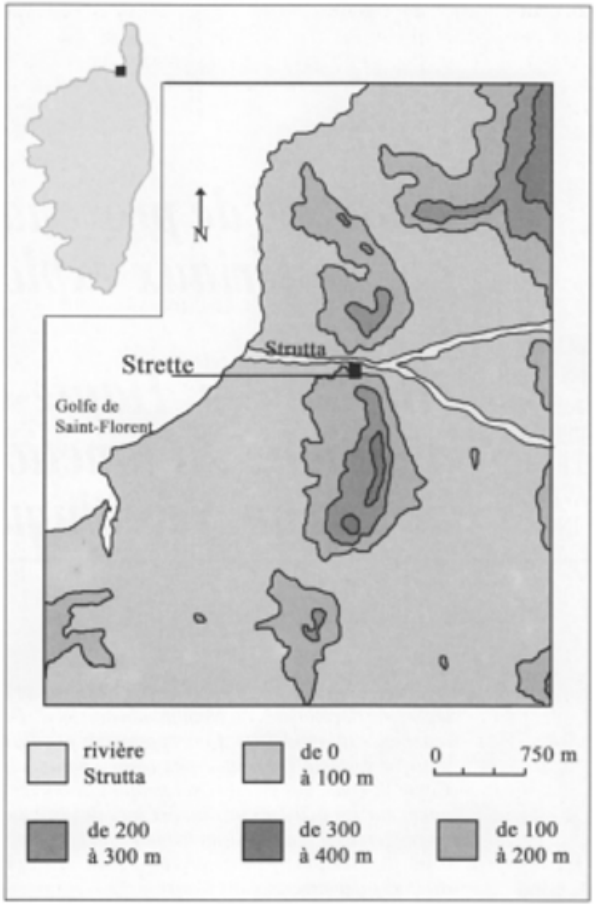
Osídlení zde zaniklo pravděpodobně kolem 6. století př. Kr., kdy došlo k opuštění této lokality. Důvody opuštění lokality ale nejsou známy a současné výklady se tak opírají jen o obecně známé důvody jako jsou změny v životních podmínkách, například změna klimatu (zejména sušší období, které ovlivnilo zemědělství), migrace obyvatel do jiných oblastí nebo změny v politické situaci na ostrově. (Weis, 1984, Costa, 2009, str. 37)

3.3 Strette

Strette je lokalita nacházející se na severním pobřeží Korsiky v oblasti Barbaghju u silnice D 81, která spojuje Saint-Florent s Patrimoniem. Lokalita leží na útesu

z třetihorních sedimentů v soutěsce Strette, směrem k zálivu Saint Florent, prakticky v místě, kde soutěska tvoří skutečné úzké hrdlo. Jde o malý skalní útvar, který vytvořilo moře a vítr. Lokalita leží blízko pobřeží, na okraji bažinaté oblasti, kde se v minulosti nacházela delta řeky Strutta. Lokalita je datována do období raného neolitu, s osídlením trvajícím přibližně v období od 5600 do 5000 př. Kr. (Costa, 2002, str. 767-768, Costa, 2009, str. 26)

Tento prostor skromných rozměrů byl v různých prehistorických obdobích obýván skupinami, které přicházely využívat oblast delty této malé řeky. Vykopávky zde probíhaly na počátku 80. let 20. století a vedly k objevu velkého počtu úrovní, z nichž dvě pocházejí z období mezolitu. Archeologické nálezy (keramika, kamenné nástroje, pozůstatky fauny) poskytují informace o aktivitách prováděných na lokalitě, ale ne přímo o konstrukci a uspořádání obydlí. Heterogenní chronologie nálezů, povaha lokality a zjištěné aktivity naznačují, že se jednalo o místo opakovaných, ale ne trvalých návštěv malých skupin, které využívaly pobřežní zdroje. Z tohoto důvodu je Strette považováno za tzv. sekundární lokalitu, tedy jen za sezónní satelitní stanoviště spojené s trvalejším sídlem v zemědělské oblasti ležícím pravděpodobně v pláni Poggio-d'Oletta, odkud pocházela většina keramiky nalezené ve Strette. (Costa, 2002, str. 773, Costa, 2009, str. 26)

Obr. 13 - Lokalizace Strette (zdroj: Costa, 2002, str. 766)

3.4 Filitosa

Jak již bylo uvedeno výše, první osídlení Korsiky se datuje do 7. tisíciletí př. Kr. Blízkost úrodné nížiny Taravo spolu s pahorkem vhodným pro snadný rozvoj a četnými úkryty pod skalami znamenala, že lokalita Filitosa byla předmětem velmi raného osídlení, které zde lze datovat od 6. do 1. tisíciletí př. Kr. Toto období koresponduje se starším neolitem. Počet obyvatel byl v raných fázích osídlení malý. Na celé Korsice se v této době odhaduje populace čítající jen asi 3.000 obyvatel. První obyvatelé Filitosy se živili výhradně lovem a sběrem a odhaduje se, že skupina mohla vlastnit i několik ovcí. Používali nástroje vyrobené ze dřeva nebo z tvrdé horniny, jako je pazourek nebo obsidián, který sem byl dovezen pravděpodobně z Monte Arci na Sardinii. (Archeologická lokalita Filitosa)

Pozdější stavba chýší z doby bronzové nám brání přesně poznat tvar stanoviště v období neolitu, tedy během 4. a 3. tisíciletí př. Kr. Skupina obyvatel se v té době rozrostla a obývala přístřešky pod skalami nebo si stavěla dřevěné chatrče. Společenství již bylo schopné přetvářet své prostředí, být vnitřně organizované a přejímat a transformovat hlavní kulturní proudy soudobé evropské civilizace, což v tomto období byla zejména megalitická kultura stavějící menhiry a dolmeny. (Archeologické muzeum Filitosa)

Obr. 14 - Skalní přístřešek z období prvních neolitických obyvatel Filitosy (zdroj: vlastní foto 2.9.2023)

Obr. 15 - Antropomorfní menhir (zdroj: vlastní foto 2.9.2023)

Jak uvádí Grosjean (Station préhistorique de Filitosa, 1987):

> „Korsičané se stali specialisty na menhiry soch. Korsika je předním regionem v Evropě v kvantitě a kvalitě megalitického sochařského umění. Na Korsice se dnes nachází 73 vytesaných megalitů, resp. soch-menhirů, zatímco na Sardinii jsou pouze dva. K tomuto dědictví opracovaných megalitů je třeba připočítat velké množství menhirů (při současném stavu výzkumu 500), což je ve středomořské pánvi, kde jsou velmi vzácné, zcela výjimečné. Pokud je toto rozložení menhirů a soch-menhirů v Evropě nerovnoměrné, totéž se děje na Korsice. Objevují se na jihu, zejména dolní údolí řeky Taravo s výběžkem Filitosy. Megalitičtí sochaři tesali kameny a vytvořili z Filitosy největší centrum korsického a středomořského sochařského umění. 50 % korsických ozbrojených soch-menhirů je soustředěno ve Filitose, a také se tu nachází téměř 30 % korsických soch-menhirů."

Filitosa patří jednoznačně k nejvýznamnějším sídelním lokalitám na Korsice, a proto se k jejímu dalšímu vývoji ještě vrátíme při popisu urbánních center doby bronzové.

3.5 Basi

Lokalita Basi se nachází v oblasti Sarra Farru / Serra di Ferro na jihozápadě Korsiky, poblíž lokality Filitosa, ale na opačném břehu řeky Taravo. Leží asi 12 kilometrů od moře v nadmořské výšce 220 metrů. Lokalita se vyznačuje kopcem, který nabízí široký výhled do okolí, ale nemá obranný charakter. Lokalita Basi je malá žulová vyvýšenina, která je dnes z velké části pokryta vegetací. Archeologický zájem o Basi byl podnícen těžbou žuly, která začala kolem roku 1965 a vedla k objevu významných archeologických pozůstatků. Lokalita je archeologicky velmi významná, neboť představuje hlavní odkaz staršího neolitu na Korsice, ale zároveň je poměrně náročná na výzkum kvůli nejednoznačnosti nálezů. Vykopávky, které zde byly prováděny pouze v letech 1968-1971, proběhly jen na dvou místech, a to na malých plochách kolem 6 m2. Navíc publikované výsledky jsou neúplné. (Bailloud, 1969, str. 367, D´ Anna, 2001, str. 434) Z tohoto důvodu lze tuto lokalitu jen těžko konkrétně a systematicky popsat.

Obr. 16 - Lokalita Basi (zdroj: Mairie de Serra di Ferro)

Basi je situováno na místě, které poskytuje výhodnou geografickou polohu s výhledem na okolní krajinu a moře. Tato strategická poloha mohla sloužit nejen pro obranné účely, ale také pro účely symbolické a rituální. Obecně se ví, že lokalita byla osídlena od 6. tisíciletí př. Kr. a že zde malé skupiny obyvatel využívaly skalní přístřešky. Toto obyvatelstvo chovalo drobný dobytek, věnovalo se zemědělství, ale také lovu. K výrobě zbraní používali obsidián a pazourek. Kolem roku 3300 př. Kr. došlo k výměně zdejšího obyvatelstva. Noví obyvatelé si stavěli domy z kamenů poskládaných na sucho, více se věnovali zemědělství a používali obsidiánové nástroje. Tato nová kultura se nazývá „basienne". Osada zde existovala i v době bronzové a době železné. Objevena byla pohřebiště a megalitické stavby, které naznačují, že se zde odehrávaly významné rituální a kultovní aktivity. Z doby železné byly nalezeny artefakty, které naznačují silné spojení s kulturami širšího středomořského okruhu např. s Etrusky. Ačkoliv hlavní historický význam lokality spočívá zejména v prehistorii, byla tato lokalita také součástí širšího historického kontextu Korsiky během doby římské. Po obsazení Korsiky Římany

ve 2. století př. Kr. zde byla pravděpodobně vybudována římská osada, která sloužila pro nově příchozí obyvatelstvo. V této době byla oblast intenzivně urbanizována a stala se součástí obchodních tras v rámci římské říše. Podobně jako v jiných oblastech Korsiky byla lokalita opuštěna v důsledku změn v politickém uspořádání a zejména v důsledku změn obchodních tras po pádu Římské říše. (Bailloud, 1969, str. 367, D´ Anna, 2001, str. 434, Mairie de Serra di Ferro)

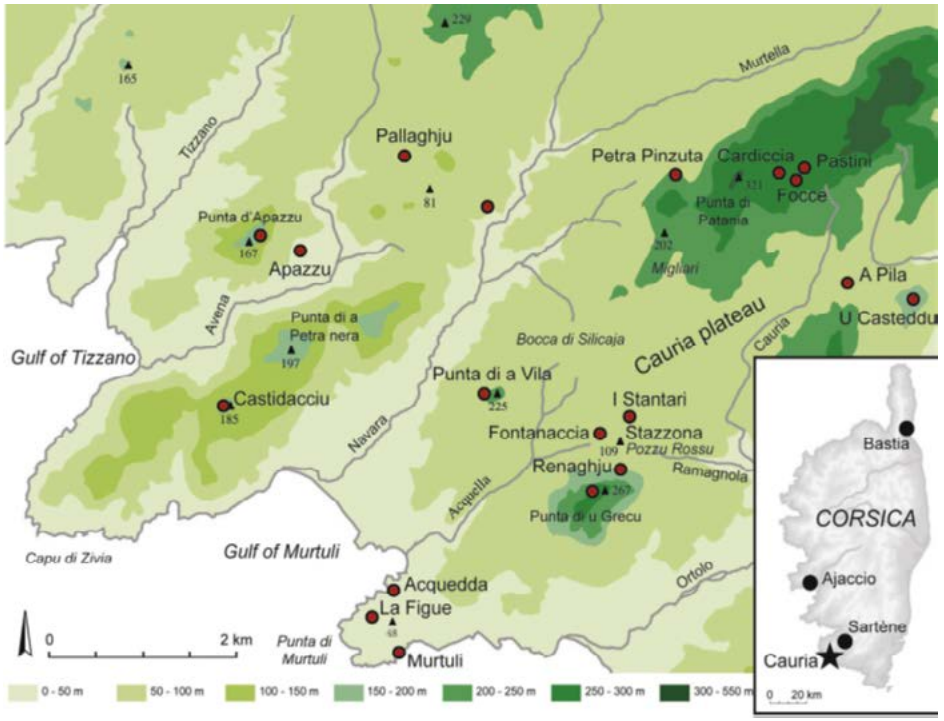
3.6 Náhorní plošina Cauria / Plateau Cauria

Přestože je za nejvýznamnější prehistorickou lokalitu Korsiky obvykle považována Filitosa, představující klíčové centrum korsického megalitického umění a pozdějšího torreánského vývoje, z urbanistického hlediska poskytuje největší výpovědní hodnotu komplex lokalit na náhorní plošině Cauria. Zatímco ve Filitose jsou informace o prostorovém uspořádání nejstarších sídelních struktur omezené, Cauria umožňuje sledovat nejen samotné sídliště, ale také širší systém vzájemně propojených obytných, pohřebních a rituálních prostorů v rámci jednoho územního celku. Právě tato dobře zachovaná síť lokalit umožňuje analyzovat vztahy mezi jednotlivými funkcemi osídlení, způsob organizace prostoru a proces postupného ovládání krajiny prehistorickými komunitami. Z tohoto důvodu byla lokalita Cauria podrobněji rozpracována, neboť poskytuje nejlepší podklady pro zodpovězení výzkumné otázky zaměřené na vývoj sídelní organizace a prostorových struktur v období neolitu a chalkolitu.

Náhorní plošina Cauria se nachází na jihozápadě Korsiky asi 25 km severozápadně od Bonifacia a přibližně 10 km jihojihozápadně od Sarténe. Na jihu ji od moře, vzdáleného jen 2,5 km, izoluje žulový masiv Punta di u Grecu (s výškou 267 m n. m.) Směrem na sever dominuje masiv Migliali (230 m n. m.) a náhorní plošina Pastini (280 až 320 m n. m.). (D´ Anna, 2001, str. 432) Krajina náhorní plošiny Cauria je rozlehlá, travnatá, místy s malými lesíky, což vytváří dojem divokosti a klidu. Mezi 110 a 120 m n. m. se plošina svažuje k jihu a drénuje prostor na východ směrem k řece Ortolo. Na náhorní plošině se nachází hned několik archeologických lokalit, které jsou od sebe (vzdušnou čarou) vzájemně vzdálené jen pár kilometrů. Jádrem tohoto území s megalitickými lokalitami je údolí řeky Navara, která se v Murtulském zálivu vlévá do moře. Zdejší památky jsou především spojeny s neolitem a ranou dobou bronzovou, tedy obdobími, kdy se na Korsice rozvíjela megalitická kultura.

Význam této lokality spočívá v její strategické poloze, která poskytovala kontrolu nad širší krajinou a přístupem k moři, obdobně jako tomu bylo již u výše popsané lokality Araguina-Sennola. Například megalitická struktura Renaghju se nachází na strategickém místě, což znamená, že mohlo být důležitým centrem pro kontrolu okolní krajiny a mořských cest. V tomto případě jde o místo důležité z hlediska kontroly obchodních cest, které spojují Korsiku s pevninskou Itálií a Sardinií.

Na této náhorní plošině existuje síť lokalit, která svědčí o rozsáhlém osídlení a využívání prostoru na rozsáhlém území mezi náhorní plošinou Pastini a mořem a mezi řekami Ortolo a Navara. Prostor integruje, od pobřeží až po horské vrcholy, různé typy území. To vyžadovalo od zdejšího obyvatelstva silnou vnitřní soudržnost, proto, aby byla zajištěna sociální a ekonomická kontinuita. Základy takového fungování nacházejí svou rovnováhu ve vztahu společenství – území. Znaky ovládnutí tohoto prostoru jeho obyvateli jsou silné. Jedním z těchto znaků je stav lokalit Renaghju a I Stantari, stojících na obou stranách deprese Pozzu Rossu a zaujímají centrální polohu na půli cesty mezi náhorní plošinou Pastini, primárním prostorem náhorní plošiny, a Punta Murtuli, specializovaným sekundárním prostorem. (D´ Anna, 2011)

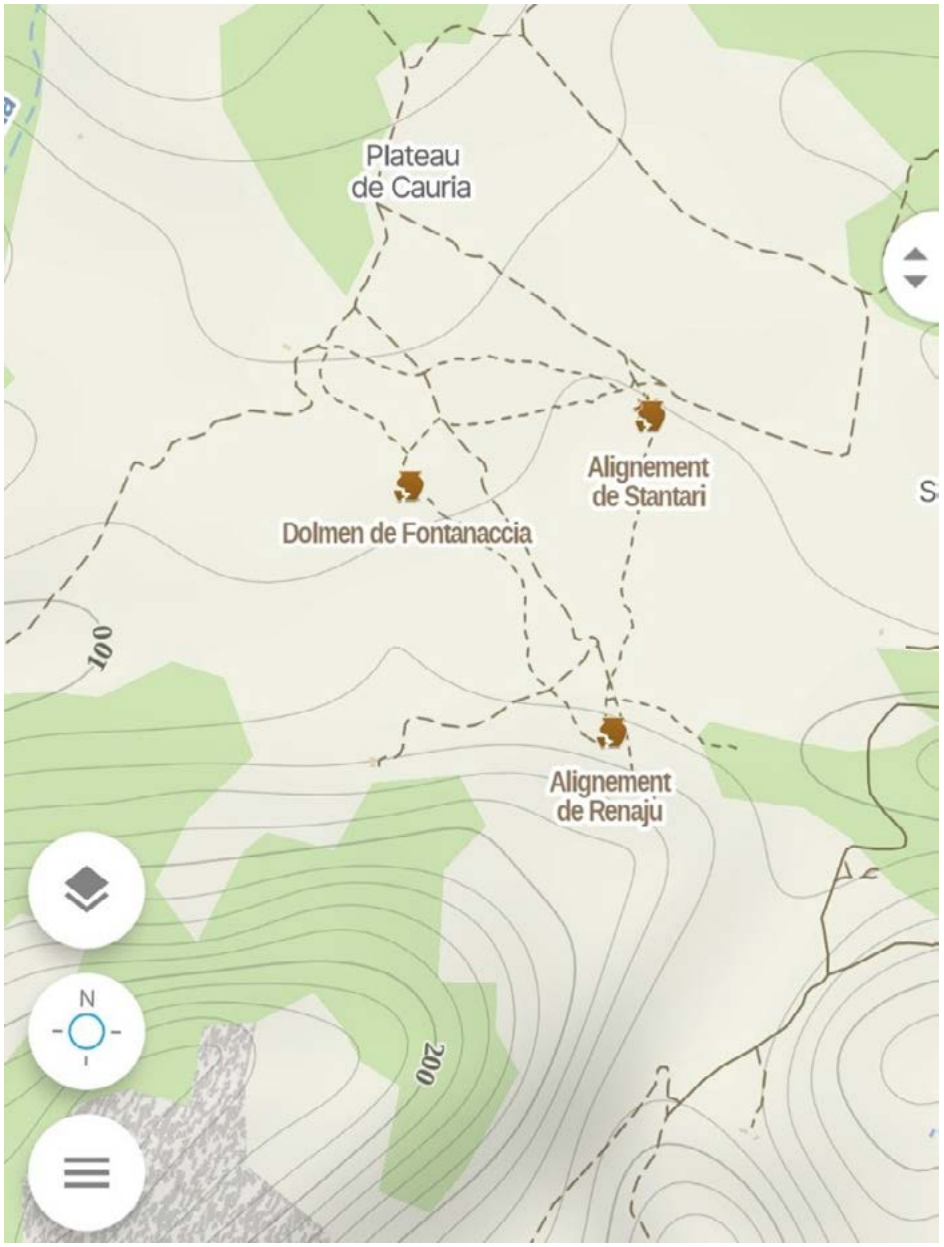

Obr. 17 - Lokality na Plateau Cauria (zdroj: Orange a kol., 2018, str. 327)

Protože není v našich silách popsat celý komplex megalitických staveb na náhorní plošině Cauria, zaměříme se jen na největší a nejdůležitější z nich, a to skupinu Pozzu Rossu – skládající se zejména z lokalit Renaghju a I Stantari doplněné dolmenem Fontanaccia a na lokalitu Paddaghju / Pallaghju / Pagliaiu s nedalekým dolmenem Apazzu.

3.6.1 Pozzu Rossu

Přibližně 100 m n. m. se nachází rovinatá lokalita opřená o skalní výchoz zvaný Punta di u Grecu, která je přerušena depresí zvanou Pozzu Rossu, která tak de facto tvoří centrum tohoto prostoru. Nad oběma stranami Pozzu Rossu se nachází dvě související lokality – Renaghju a I Standari, vzdálené od sebe asi 400 m. Ve stejné vzdálenosti od Renaghju se pak nachází dolmen Fontanaccia. Vzdálenost mezi I Stantari a dolmenem je přibližně 300 m. Tyto tři body tvoří víceméně rovnoramenný trojúhelník s hlavním vrcholem v Renaghju, která je také z těchto tří lokalit nejdůležitější, a proto se jí začneme zabývat jako první.

Obr. 18 - Situace na planině Cauria (zdroj: mapy.cz)

Sídliště

Lokalita Renaghju je umístěná na žulové plošině v těsném sousedství se žulovým masivem Punta di u Grecu. Je pravděpodobné, že právě skalní výchoz Punta di u Grecu, resp. jeho převisy, mohly být místem prvního osídlení, obdobně jako tomu bylo v případě

lokality Araguina-Sennola, a tím spíš, že se poblíž, jak uvádí D´Anna (2001, str. 432), nacházel malý vodní zdroj, který mohl hrát významnou roli.

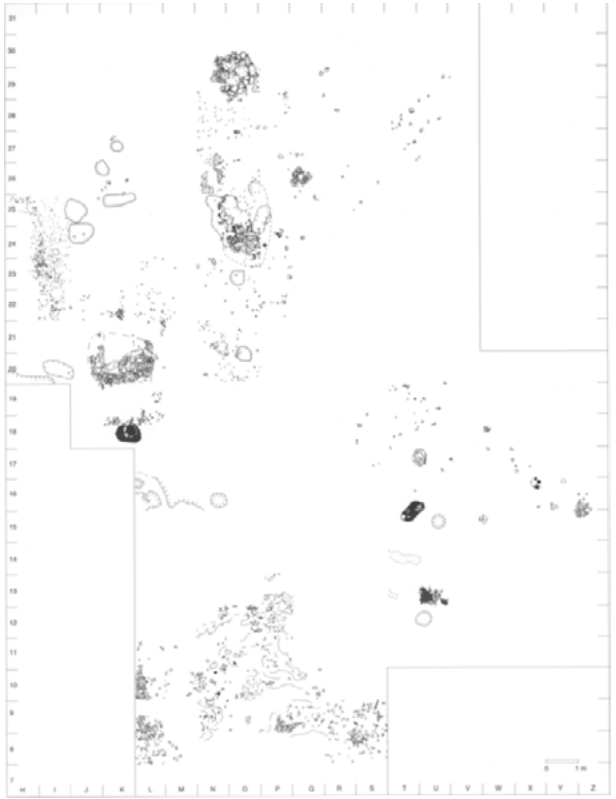

Obr. 19 - Skalní převis Punta di u Grecu jižně od Renaghju (zdroj: vlastní foto 3.9.2023)

Obr. 20 - Skalní převis Punta di u Grecu jižně od Renaghju (zdroj: vlastní foto 3.9.2023)

Poznámka: dutiny odpovídají přítomnosti menhirů nebo stromů

Obr. 21 - Celkový půdorys struktury osídlení Renaghju (zdroj: Gilabert, Renault et al., 1999 in D´Anna, 2001, str. 441)

Půdorys naznačuje existenci hierarchizovaného prostoru složeného z obytných, provozních a pravděpodobně i rituálních částí. Přestože je prozkoumána pouze část lokality, lze již na tomto základě sledovat počátky prostorové organizace sídliště, které představují jeden z hlavních předmětů této studie.

Archeologové v Renaghju objevili stopy po osídlení, které sahají až do neolitu. Nálezy keramických fragmentů a nástrojů ukazují, že oblast byla osídlena už v době, kdy lidé začali přecházet od lovu a sběru k zemědělství a pastevectví. V období mezi lety 5700 a 5000 př. Kr. bylo místo obsazeno osadou tvořenou nejméně dvěma hliněnými domy s několika vnitřními prostory a vnějšími kamennými stavbami. Archeologický materiál objevený na místě obsahuje pozůstatky z pazourkové a křemencové kleštiny a keramické zlomky. (D´ Anna, 2001, Archeologická lokalita Cauria)

Archeologické výzkumy v této lokalitě ukázaly, že obyvatelé Renaghju žili již od neolitu v malých osadách, které byly charakteristické jednoduchými, ale funkčními stavbami. Odkryto a dokonale prozkoumáno zde bylo ale pouhých 200 m2 lokality. Objeveny byly zbytky kruhových nebo oválných domů, které byly zhotoveny z kamene a dřeva. Stavby měly jednoduché konstrukce. Některé domy byly postaveny na kamenných základech, což naznačuje, že obyvatelé osady měli určitou úroveň stavebních dovedností. V současné době je známo 44 různých objektů, mezi nimiž můžeme identifikovat sníženiny a příkopy, kamenné základy obydlí, hliněné zídky a ohniště. Archeologové na této lokalitě nalezli také pohřebiště, což naznačuje, že zdejší obyvatelé vykonávali rituály spojené s pohřbíváním svých mrtvých. Osídlení Renaghju je pravděpodobně odrazem počáteční fáze zemědělského života, kdy komunity začínaly růst, ale přitom ještě nebyly složitě hierarchizované. Zůstává však nejasné, zda byly v těchto osadách nějaké výrazné sociální rozdíly nebo jestli šlo o komunity rovnostářské. Drobné duté struktury jsou poměrně početné (je jich celkem dvacet dva). Jedná se o dva úseky částečně vyhloubených mělkých rýh (o šířce 35 cm, a hloubce 10 cm) a malé polokruhové sníženiny. Některé se zdají být spojeny s ohništi. Zdá se, že kameny a jejich rozšíření odpovídají dvěma kategoriím funkčního vývoje, a to velmi nestrukturovaným ohništím a pecím. Ohniště byla dobře identifikovaná. Jsou poměrně četná a jsou různé povahy – malá omezená mísová topeniště, velké konstrukce s topnými kameny, hromady bloků, kamenů nebo oblázků, nepálených nebo i pálených. Většina z nich je umístěna v mírné sníženině. Zejména byly prozkoumány dvě ohraničené mísové pece, které jsou si velmi podobné svými rozměry, tvarem a způsobem konstrukce. V severní části lokality byly nalezeny tři hlavní struktury topenišť. Dva z nich mají srovnatelný způsob konstrukce, blízký zemním pecím využívajícím ohřev pomocí rozpálených kamenů. Poslední se zdá, že vychází ze stejného principu, je ale jiné konstrukce. (D´ Anna, 2001, str. 442)

V jižní části lokality jsou hliněné struktury různých velikostí nesoucí otisky proutí, které souvisejí s kůlovými stavbami, resp. reprezentují díry po těchto kůlech. Svědčí to o existenci dřevo-hliněných staveb. Jejich rozmístění umožňuje lokalizovat budovu, ale není možné určit její přesný půdorysný plán. Obdobné nálezy jsou na Korsice doloženy i v Basi. Prostorové struktury jsou organizovány podle jednotného plánu. Znalost lokality ale zůstává a zůstane velmi neúplná kvůli přítomnosti vztyčených i ležících monolitů a četných velkých dubů a dun, které nelze úplně odstranit. Jsme tedy odsouzeni pouze k částečnému poznání prostorového uspořádání sídliště. Všechny obytné objekty jsou uspořádány jednotným způsobem, aniž by se zástavba překrývala. Jak ukazuje výše uvedený situační plán můžeme zde najít jasnou organizaci funkčních prostorů, které by mohly být chápány v několika úrovních jako 1) vnitřní prostor (hliněný dům, vodní zdroj a ochranná skalní stěna na jihu), 2) místní/lokální vnější prostor (s malými ohništi a malými odtokovými kanály) a 3) vnější venkovní prostor (s velkými ohništi a pecemi, obvodové obranné prostory a struktury). Přesnější rozbor tohoto uspořádání a rozmístění sídliště ale umožní objasnit až další výzkumy. (D´ Anna, 2001, str. 442)

Megalitická struktura Renaghju

Zatímco po osídlení v terénu nejsou patrné prakticky žádné pozůstatky, jsou zde dobře patrné zachované megalitické struktury skupin menhirů. Na lokalitě bylo nalezeno 178 monolitů, jejichž neuspořádané rozmístění odráží různé fáze výstavby a destrukcí. Z hlediska vývoje lokality byly identifikovány tři hlavní vývojové fáze:

1. fáze je datovaná přibližně do období 5700 př. Kr., tj. do období raného neolitu. V této době se malá zemědělsko-pastevecká skupina usadila u pramene (na úpatí skály Punta di u Grecu). Archeologové zde objevili pozůstatky po jejich osídlení s tím, že je jisté, že tito lidé ještě nestavěli monolity. Archeologové se domnívají, že Punta di u Grecu mohla být místem s velkým náboženským nebo kultovním významem pro tyto prehistorické komunity. Toto místo bylo pravděpodobně nejen pohřebním centrem, ale i místem s rituálním a náboženským významem, které postupně přitahovalo obyvatelstvo z širší oblasti.

2. fáze se datuje do období 4500 až 4300 př. Kr., tj. do období středního neolitu. Ukazuje, že v této době došlo k první stavbě skupiny menhirů. Tento tzv. *První památník* byl složený z nejméně 64 monolitů (menhirů a menhirových stél). Skládal se z minimálně 49 exemplářů se širokým obličejem, jejichž výška se pohybuje mezi 0,48 m a 1,22 m. Všechny tyto bloky byly vytvořeny z místní žuly a většinou zůstaly v neopracovaném stavu. Byly vztyčeny v úzkých jámách bez patek. V průběhu doby několik menhirů spadlo a některé se rozbily. Menhirový komplex je organizován do dvou hlavních řad orientovaných ve směru severozápad-jihovýchod. Mírně zakřivená třetí řada má ve svém středu velký - 2,65 m vysoký menhir pravidelného, ale přirozeného tvaru.

3. fáze je datovaná mezi začátek 3. a konec 2. tisíciletí př. Kr., tedy do období konce neolitu a začátku doby bronzové. Tato vývojová fáze ukazuje, že zdejší obyvatelstvo postavilo vedle prvního monumentu druhý. Ten se skládá z minimálně 50 velkých menhirů a menhirů – soch, jejichž výška se pohybuje mezi 1,43 m a 3,20 m. Největší váží 4 tuny. Stavba tohoto nového pomníku způsobila částečnou destrukci prvního znovupoužitím malých menhirů jako klínových bloků pro velké menhiry. Tyto velké menhiry pocházejí z místních zdrojů a byly vytěženy maximálně v okruhu 300 m. Byly vztyčeny ve čtyřech řadách orientovaných od severu k jihu, z nichž nejdelší měřila 30 m na délku a další tři přibližně po 15 m. Hrobka nalezená na severovýchodě byla pravděpodobně součástí tohoto souboru. Stejná situace se nachází zejména v rozložení na Paddaghju (vzdáleného jen asi 4 km vzdušnou čarou), ale i v I Stantari a Apazzu. Toto uspořádání se mohlo používat až do 1. století po Kr., kdy bylo opuštěno. Některé monolity byly časem rozbity, zničeny, povaleny na zem a později znovu použity v nedalekých zdech oddělujících jednotlivé pozemky. (Archeologická lokalita Cauria, D´ Anna, 2001, str. 438)

Na počátku doby bronzové, kolem let 1800-1600 př. Kr. př. byla struktura přestavěna. Zdá se, že neexistoval nějaký silný demografický tlak, který by k tomu vedl, protože konkurence mezi různými skupinami obyvatel zůstala druhořadá. Vznikla ale nějaká společenská potřeba, kdy vzrostla role pomníku jako slavnostního centra a místa spojenectví skupin obyvatel žijících v nespojitém a roztříštěném územní. (D´ Anna, 2011)

Obr. 22 - Renaghju, současná situace (zdroj: vlastní foto 3.9.2023)

Obecně jsou menhirové řady konce neolitu a doby bronzové orientovány severojižně a jsou umístěny v průchodech, na křižovatkách, v průsmycích nebo, jako v případě I Stantari a Paddaghju, v blízkosti napajedel a pramenů.

Megalitická struktura I Stantari

Na severní hranici Pozzu Rossu přibližně 400 m severně od lokality Renaghju se na horním konci náhorní plošiny nachází struktura I Stantari. V současné době se na nalezišti nachází více než sto monolitů a fragmentů, z nichž většina leží pod povrchem země. Tyto kameny, převážně ze žuly, byly vytěženy ze skalních výchozů vzdálených odtud jen několik set metrů. Za současného stavu znalostí lze jejich dataci uvést následovně:

1. fáze – vztyčení malých stél vysokých 50 až 80 cm mezi lety 4500 až 4100 př. Kr., tedy v období středního neolitu. Organizace této fáze struktury je obtížně určitelná, nicméně je zjevné, že obsahuje minimálně 30 lichoběžníkových a obdélníkových stél bez zvláštní orientace. Vykopané artefakty (keramika a kamenná industrie) a srovnání s lokalitou Renaghju řadí dataci této památky jako současníka 2. fáze sousední lokality Renaghju.

2. fáze je z doby přibližně 1500 let př. Kr., tj. střední doby bronzové, kdy došlo k výstavbě struktury se dvěma řadami menhirů orientovanými ve směru severovýchod-jihozápad.

3. fáze proběhla v období přibližně 1300 až 900 let př. Kr., tedy na počátku pozdní doby bronzové. V této fázi došlo k výstavbě druhého památníku pravděpodobně sestávajícího ze tří menhirových řad orientovaných ve směru sever-jih. V rámci této fáze vznikly i velké menhiry-sochy a vytesané stély. Ty mohly evokovat slavné postavy, válečníky či klanové náčelníky. Dvě sochy-menhiry patří k nejsymboličtějším na Korsice. Obě si jsou podobné, i když mají různé velikosti a tvary. Jejich figurace je dvojí – antropomorfní a falická. Východní strana představuje jedince, který má atributy válečníka, tedy přilbu se dvěma poháry a bederní roušku podepřenou páskem. Západně orientovaná strana představuje vzpřímený falus s přesnými anatomickými detaily. Dále byly identifikovány

tři stély, z nichž dvě dodnes nesou čitelné atributy válečníka, a to svislý meč zavěšený na postroji na východní straně, když západní strana není vytesána.

4. fáze se shoduje s obdobím romanizace (200 až 50 př. Kr.), kdy struktury chátraly až byly částečně zničeny. (Archeologická lokalita Cauria, Orangea kol., 2018, str. 325)

Během moderní zemědělské činnosti byly některé monolity znovu použity ve zdech blízkých plotů nebo ovčinců.

Obr. 23 - Menhiry I Stantari (zdroj: vlastní foto 3.9.2023)

I Stantari a Rinaghju zjevně pochází společně z doby bronzové, protože byly umístěny na protilehlých stranách napajedla, jak již bylo uvedeno výše. Pozzu Rossu tedy muselo být v té době prostorově relativně rozsáhlé. Sociální, historické, kulturní a symbolické funkce těchto struktur nám sice unikají, ale jejich konstrukce ilustruje silnou touhu vymezit území a ovládnout prostor. Jejich založení, které není vůbec náhodné, by také svědčilo o materiálních a ekonomických obavách, spojených s přežitím společnosti. (Archeologická lokalita Cauria)

Dolmen Fontanaccia

Dolmen je otevřený na jihovýchod a skládá se ze šesti žulových desek, které byly upraveny. Střecha je 3,40 m dlouhá a 2,90 m široká. Z uzavření hrobky se dochoval pouze fragment. Není známo, zda byl dolmen zakryt hliněnou mohylou. Pohřební komora je 2,60 m dlouhá, 1,60 m široká a 1,80 m vysoká. Váha kamenných bloků užitých a vybudování dolmenu je asi 15 tun, což svědčí o poměrně vyspělé stavební, a zejména transportní technice. Pohřební materiál, který mohl dolmen obsahovat, lidské kosti, keramiku, zbraně, ozdoby, různé obětiny atd., není znám, protože komora byla zcela vyprázdněna již v době před prvními výzkumy. (Archeologická lokalita Cauria)

Obr. 24 - Dolmen Funtanaccia (zdroj: vlastní foto 3.9.2023)

Jak již bylo uvedeno, v období doby železné a následně v období romanizace struktury chátraly až v důsledku kulturních, společenských a hospodářských změn byly zcela opuštěny a následně zapomenuty.

Paddaghju / Pallaghju / Pagliaiu a dolmen Apazzu

Lokalita Paddaghju se nachází přibližně 4 km severozápadně od skupiny Pozzu Rossu a byla součástí komplexu zdejšího osídlení v období neolitu a doby bronzové. Lokalitu jako první prozkoumal a popsal Grosjean (1972). Paddaghju leží v kopcovité krajině, přičemž lokalita samotná leží na vrcholu kopce, což bylo pro osídlení v minulosti velkou výhodou, zejména z hlediska obrany. Z okolních kopců je výhled na cca 3,5 km vzdálené moře, což mělo samozřejmě v minulosti pro lokalitu strategický význam. Z hlediska přírodních podmínek je rovněž významné, že se v okolí nachází také několik potoků, které osadě umožňovaly zásobování vodou.

Obr. 25 - Paddaghju po odkrytí Grosjeanem (zdroj: Grosjean, 1972, str. 610)

Obr. 26 - Paddaghju v současnosti (zdroj: vlastní foto 3.9.2023)

Starověké osídlení Paddaghju je spojeno především s obdobím doby bronzové, ale pokračovalo i v době železné. Obyvatelé se pravděpodobně živili zemědělstvím, chovem zvířat a sběrem. K dispozici měli kámen a další přírodní materiály, které používali k výrobě nástrojů a zbraní. Keramika nalezená v této oblasti ukazuje, že obyvatelé vyráběli nádobí a další předměty pro každodenní použití. Ze stavebních struktur určených pro bydlení a každodenní činnosti bohužel dosud nebylo nic objeveno. Lokalita je známá pro své kamenné struktury – stély a megalitické stavby, které naznačují, že místo mělo kultovní význam.

Nejstarší osídlení v Paddaghju je špatně datovatelné, protože nebylo nalezeno dost materiálu pro radiokarbonovou analýzu. Jisté nicméně je, že nejstarší megality pochází z počátku 2. tisíciletí př. Kr. Následující fáze proto-antropomorfních menhirů spadá mezi roky 1900 a 1400 př. Kr. Co se týče stélových soch, řadí se chronologicky bezprostředně před dobytí jihozápadní části Korsiky „torreánci" mezi roky 1600 a 1000 př. Kr. (Grosjean, 1972, str. 615-616)

Obr. 27 - Grosjeanovo zakreslení lokality (kromě skupin A a B a několika blíže neurčených monolitů) (zdroj: Grosjean, 1972, str. 608)

Na výše uvedeném obrázku je vidět, že osy menhirových řad jsou orientovány ve směru sever-jih, s výjimkou východní řady, která tvoří pravý úhel s ostatními a má směr východ-západ. Tato celková orientace megalitické struktury je charakteristická pro všechna uspořádání menhirů a soch-menhirů, která nebyla na Korsice narušena anebo později přestavěna. Studium bezprostředního okolí této struktury ukázalo, že se na severu a východě od nich nachází několika megalitických hrobů umístěných zde pravděpodobně v přímém vztahu k monolitům. (Grosjean, 1972, str. 610)

V Paddaghju byly kromě menhirových řad nalezeny i kamenné zdi a kruhové kamenné struktury, které mohou mít obranný charakter, ale také mohly sloužit k rituálním účelům. Některé z těchto staveb byly patrně součástí starověkého opevnění osady. (Grosjean, 1972, str. 617)

Součástí lokality byly i dolmeny, z nichž nejznámější je dolmen Apazzu ležící 1,5 km jihozápadně od megalitické struktury Paddaghju. Bohužel se tento dolmen nachází na soukromém pozemku a je proto pro návštěvníky nepřístupný. Nicméně dle dostupných popisů se jedná o obvyklou strukturu dolmenu. Je sestaven z několika velkých vertikálních kamenů, které tvoří hrobovou komoru, která je pokryta horizontálními kamennými deskami, jež sloužily jako střecha. Dolmen Apazzu je orientován směrem k východu, což je běžné pro megalitické stavby, které byly často orientovány vůči slunečním cyklům, jako jsou slunovraty nebo rovnodennosti. (Angot, 2020)

Paddaghju bylo pravděpodobně opuštěno během přechodu z doby bronzové do doby železné, tj. přibližně v 9. století př. Kr. Přesná doba opuštění však není zcela jasná a archeologické nálezy v této oblasti naznačují, že k zániku osídlení mohlo dojít postupně v průběhu několika staletí. (Grosjean, 1972, str. 617)

4 Závěr

Cílem tohoto článku, který představuje první část studie věnované urbánnímu vývoji Korsiky v období pravěku a starověku, bylo identifikovat nejstarší formy sídelní organizace ostrova a analyzovat jejich prostorové souvislosti v období neolitu a chalkolitu. Přestože je poznání tohoto období limitováno stavem archeologického výzkumu, který byl dlouhou dobu prováděn nesystematicky a často pouze formou dílčích záchranných výzkumů, dostupné poznatky umožňují rekonstruovat základní charakteristiky vývoje zdejšího osídlení a zasadit je do širšího kontextu vývoje středomořských sídelních struktur.

Analýza sledovaných lokalit ukazuje, že již v neolitu a chalkolitu lze na Korsice identifikovat opakující se principy prostorové organizace osídlení. Sídla byla zakládána v místech kombinujících dostupnost vodních zdrojů, úrodných ploch vhodných pro

zemědělství a pastevectví, možnost kontroly okolní krajiny a současně napojení na přirozené komunikační trasy. Tento model lze sledovat jak u pobřežních lokalit typu Araguina-Sennola či Strette, tak u vnitrozemských sídel Monte Lazzu, Basi nebo Renaghju.

Významným zjištěním je rovněž skutečnost, že již ve sledovaném období se na některých místech setkáváme s projevy organizace prostoru přesahujícími rámec jednotlivého sídliště. Nejvýrazněji je tento jev patrný v oblasti náhorní plošiny Cauria, kde lze sledovat funkční vazby mezi obytnými, pohřebními a rituálními prostory. Z urbanistického hlediska tak nejde pouze o soubor izolovaných archeologických lokalit, ale o územní systém vykazující určitou míru prostorové organizace a diferenciace funkcí. Právě zde lze spatřovat první náznaky hierarchizace krajiny a vytváření vazeb mezi jednotlivými složkami osídlení.

Studované lokality sice nelze označit za města v pravém slova smyslu, přesto však vykazují některé znaky, které bývají spojovány s ranými procesy urbanizace. Patří mezi ně stabilizace sídelní sítě, dlouhodobá kontinuita osídlení, vznik specializovaných prostorů určených pro rituální a pohřební funkce a postupné ovládání a organizace širšího území. Lze proto konstatovat, že již v neolitu a chalkolitu vznikaly na Korsice prostorové a společenské předpoklady, které umožnily následný rozvoj komplexnějších sídelních struktur doby bronzové.

Současně se ukazuje, že Korsika nebyla izolovaným ostrovním prostředím stojícím mimo hlavní vývojové proudy Středomoří. Naopak archeologické nálezy dokládají intenzivní kontakty se Sardinií, Apeninským poloostrovem, jižní Francií i dalšími oblastmi západního Středomoří. Urbánní vývoj ostrova proto vykazuje na jedné straně svébytné lokální charakteristiky, na straně druhé však zůstává součástí širších kulturních, hospodářských a sídelních procesů probíhajících v celém středomořském prostoru.

Právě tyto procesy vytvořily podmínky pro zásadní proměnu sídelní struktury Korsiky v následujícím období. Na konci chalkolitu a zejména během doby bronzové dochází ke vzniku torreánské civilizace, budování opevněných center typu *casteddu* a staveb *torri*, které představují kvalitativně novou etapu vývoje sídelní organizace ostrova. Druhá část studie se proto zaměří na vývoj Korsiky od vzniku torreánské civilizace přes dobu železnou až po období romanizace a bude sledovat proces přeměny rozptýleného prehistorického osídlení v hierarchizovanou sídelní síť a následně v antický městský systém reprezentovaný zejména centry Alalia (Aleria) a Mariana.

Literatura

ABRAM, David. Korsika. Brno: Jota, 2005, ISBN 80-7217-343-X

ANGOT, Claire a kol. Korsika. Praha: Svojtka & Co., 2020. ISBN 978-80-256-2729-7.

BAILLOUD, Gérard. Fouille d'un Habitat Néolithique et Torréen à Basi (Serra-Di-Ferro - Corse) Premiers Résultats IN: Bulletin de La Société Préhistorique Française. Études et Travaux, č. 66, 1969, s. 367–384. JSTOR, Dostupné z: http://www.jstor.org/stable/27917018

CAMPS, Gabriel. Préhistoire d'une île: les origines de la Corse. Paris: Éditions Errance, 1988. ISBN 9782903442743.

COSTA, Cecile a Laurent Jacques COSTA. Les sociétés protohistoriques de Corse et de Sardaigne. L'Archéologue, Archéologie nouvelle. 2004, č. 72, s. 3-5, ISSN 1255-5932.

COSTA, Laurent-Jacques a kol. Analyses de Provenance Des Matériaux Exploités à Strette (Barbaghju, Haute-Corse): Approche Du Fonctionnement Du Site Au Néolithique Ancien IN: Bulletin de La Société Préhistorique Française, roč. 99, č. 4, 2002, s. 765–774. JSTOR, http://www.jstor.org/stable/27924287.

COSTA, Laurent-Jacques. Monuments préhistoriques de Corse. [Paris]: Errance, ©2009. 159 s. Promenades archéologiques. ISBN 978-2-87772-389-3.

D'ANNA, André a kol. Renaghju (Sartène, Corse-du-Sud), un habitat de plein-air néolithique ancien en Corse IN: Bulletin de la Société préhistorique française, roč. 98, č. 3, 2001, s. 431-444. ISSN 2419-6568.

D'ANNA, André. Les statues-menhirs de Corse : chronologie et contextes, l'exemple de Cauria. IN: GRUAT, P. a GARCIA, D. (eds.). Stèles et statues du début de l'âge du Fer dans le Midi de la France (VIIIe-IVe av. J.-C.) : chronologies, fonctions et comparaisons. Lattes; Paris: Association pour la Diffusion de l'Archéologie Méridionale; Epona, 2011, s. 21-36.

Encyclopædia Britannica [online]. Araguina-Sennola. [cit. 26. 1. 2025]. Dostupné z: https://www.britannica.com/

Encyclopædia Britannica [online]. Prolagus. [cit. 30. 7. 2026]. Dostupné z: https://www.britannica.com/animal/Prolagus

GAGNIÈRE, Sylvain a kol. L'abri d'Araguina-Sennola à Bonifacio (Corse) IN: Bulletin de la Société préhistorique française. Études et travaux, roč. 66, č. 1, 1969, s. 385-418. ISSN 0583-8789, DOI 10.3406/BSPF.1969.4192.

GROSJEAN, Roger. Les alignements de Pagliaiu (Sartène, Corse) IN: Bulletin de la Société préhistorique française. Études et travaux, roč. 69, č. 2, 1972, s. 607-617. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/27917067

GUILAINE, Jean a Jean ZAMMIT. The Origins of War: Violence in Prehistory. Malden, Massachusetts: Blackwell Publishing, 2004. ISBN 1-4051-1259-X.

Izi.Travel [online] [cit. 26.1.2025] Dostupné z: https://izi.travel/en/b889-situ-archiulugicu-araguina-sennola/co

Ke geologii Korsiky [online] EnviWeb 28.7.2008 [cit. 24.1.2025] Dostupné z: https://www.enviweb.cz/71076

L'abri sous roche d'Araguina Sennola [online] U Patrimoniu, Cullettività di Corsica 2012 [cit. 21.1.2025] Dostupné z: https://www.isula.corsica/patrimoine/Araguina-Sennola__r43.html

L'archéologie [online] U Patrimoniu, Cullettivitá di Corse 2012 [cit. 21.1.2025] Dostupné z: https://www.isula.corsica/patrimoine/Archeologie__r3.html

LANFRANCHI, François de a Janice de LANFRANCHI. Archeological Sites Cuccuruzzu – Capula. Levie: Musée de l'Alta Rocca, n.d. 24 s.

LANFRANCHI, Francois de, Michel-Claude WEISS, a M. ENGEL. Le Néolithique ancien de l'abri d'Araguina-Sennola (Bonifacio, Corse): Le mobilier caractéristique et la sépulture découverts en 1971 IN: Bulletin de la Société préhistorique française. Études et travaux roč. 69, č. 1, 1972, s. 376-388. Dostupné z: http://www.jstor.

org/stable/23209454
La Station de Basi [online] Mairie de Serra di Ferro [cit. 4.3.2025] Dostupné z: https://www.sarradifarru.corsica/La-station-de-Basi__a21.html
MELIS, Paolo. The relations between the northern Sardinia and Corsica in the ancient Bronze age IN: Partimonio Archeologico et Archtettonico Sardo – Corso: Affinità e Differenze. Sassari: EDES, 2007. ISBN 88-6025-073-0.
ORANGE, Marie a kol. Obsidian economy on the Cauria Plateau (South Corsica, Middle Neolithic): New evidence from Renaghju and I Stantari. Quaternary International, 2018, č. 467(B), s. 323-331. DOI: 10.1016/j.quaint.2017.12.033
PATTON, Mark. Islands in Time: Island Sociogeography and Mediterranean Prehistory. London: Routledge, 1996. ISBN 0-415-12659-2.
PEREGRINE, Peter N. a Melvin EMBER (eds.). Encyclopedia of prehistory. New York: Springer, 2001. ISBN 0-306-46255-9.
REYNAUD, Jean-Yves a Michelle FERRANDINI. A Miocene Mediterranean Strait: The Bonifacio Formation, Southern Corsica. Geological Field Trips and Maps, 2021, roč. 13, č.1.1, s. 1-44. DOI: 10.3301/GFT.2021.01.
STATION PRÉHISTORIQUE DE FILITOSA. Filitosa: Prehistoric Capital of Corsica. Solacaro: Station préhistorique de Filitosa, 1987. ISBN 2-9505084-4-8.
WEISS, Michel-Claude. Monte Lazzu. Un site préhistorique et protohistorique de la Corse occidentale. Oxford: British Archaeological Reports, International Series 222, 1984.
ZUCCA, Raimondo. La Corsica romana. Oristano: S´Alvure, 1996. ISBN 9788873831266

Terénní průzkum a navštívené instituce

Archeologická lokalita Cauria, navštíveno 3. 9. 2023.
Archeologická lokalita Filitosa, navštíveno 2. 9. 2023.
Archeologická lokalita Monte Lazzu, navštíveno 1. 9. 2023.
Archeologické muzeum Filitosa, navštíveno 2. 9. 2023.
Musée de l´Alta Rocca, Levie, navštíveno 5. 9. 2023.
Musée départemental d'archéologie Jérôme-Carcopino, Alérie, navštíveno 6. 9. 2023.
Národní archeologické muzeum v Cagliari, navštíveno 7. 9. 2022.

Informace o autorce

doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D. et Ph.D.
Masarykův ústav vyšších studií, ČVUT v Praze
vladimira.silhankova@cvut.cz